

ПРАВНИ ПРОПИСИ У БИБЛИОТЕКАРСТВУ

(Драган Бараћ, Право у области књиге, Београд: Народна библиотека Србије)

У издању Народне библиотеке Србије у Београду концем 2014. године изашла је дуго очекивана научна студија из библиотекарства под насловом *Право у области књиге* проф. др Драгана Бараћа, редовног професора у пензији. Др Драган Бараћ афирмисан је као једини истраживач теорије библиотечног права и права у области књиге код нас. Ова студија је резултат дугогодишњег стручног и научноистраживачког рада. У њој су заокружена многа важна и досада недовољно истражена питања из области науке о књизи.

Производња и дистрибуција књига подразумијева постојање низа закона и прописа којима се правно регулишу те дјелатности. Публикација *Право у области књиге* интегрише свеукупна знања у вези са правним питањима и законским обавезама аутора, издавача, штампара, књижара и дистрибутера књиге, те библиотека које се поред библиотечке дјелатности баве и заштитом књиге као културног добра. Истраживање је спроведено на основу увида у правне изворе, који су били на снази у Србији од доношења Хатишерифа из 1830. године, па све до 2013. године када су донијети најновији закони из ових области. Аутор посматра прописе у ширем контексту и износи свој став о мањкавостима појединих закона, с једне, као и њиховим предностима с друге стране. Анализирајући историјски развој правне мисли о библиотекарству, Драган Бараћ примјећује да су књига и библиотеке, као културни феномени, били стално на удару бурних историјских, политичких и друштвених промјена. Честом смјеном власти мијењао се и однос према књизи и другим културним добрима. Промјене државних граница условиле су честе измјене и прераде закона о библиотекама, што се посебно одrazilо на доношење правних прописа о обавезном примјерку публикација, као и прописа о старој и ријеткој књизи. Распад Социјалистичке Федеративне

¹ raddica@yahoo.com

Републике Југославије условио је посве нови приступ у прикупљању библиотечке грађе на основу које се израђује национална библиографија. Цијепањем Југославије, како пише Драган Бараћ, највише штете нанијето је писаној националној баштини. С тим у вези, данас се српска књига штампа у четири независне државе, у којима је уставним прописима српскохрватски језик раздвојен на српски и хрватски, као и на два „нова“ језика – босански и црногорски. Све су то разлози, како пише професор Бараћ, „који упућују на то да треба из основа променити законске прописе који регулишу положај, место и улогу књиге у друштву“ (2014: 17). У тим новим законима, наставља аутор, „треба да буду примењени сви међународни стандарди предвиђени за заштиту ауторских права, издавања и штампања публикација (на свим медијима), затим стандарди библиографске и информационе делатности, заштите књиге као културног добра, те остваривање људских права на културу и образовање“.

Према мишљењу Драгана Бараћа, у доношењу правних прописа треба да учествују они субјекти на које се прописи односе због квалитета донесених закона а и због интереса самих аутора, издавача, штампара, књижара, библиотека и читалаца.

Како бисмо лакше разумјели предмет, метод и циљ права у области књиге, аутор се постарао да нам укратко растумачи опште правне појмове на којима се право о књизи заснива. Прије свега, познавање општег права и изучавање правних прописа у вези са књигом и библиотекарством подразумева темељно познавање историјских и друштвених околности које су довеле до настанка правних норми у овој области.

Право у области књиге обухвата комплекс правних дисциплина, које уређују укупан систем друштвених односа поводом настанка (ауторства), продукције (издавања), штампања, дистрибуције, трговине књигом, библиотечке дјелатности, заштите књиге као културног добра и читања. У те дисциплине спадају ауторско право, издавачко и штампарско право, потом библиотечко право и право о заштити културне баштине. О наведеним дисциплинама професор Бараћ говори у посебним поглављима.

Студија *Право у области књиге* састоји се од седам поглавља: *Право и правне норме*, *Развој науке о књизи*, *Ауторско право*, *Издавачко право и штампарско право*, *Обавезни примерак публикација*, *Библиотечко право* и *Заштита писане културне баштине*. Унутар тих поглавља систематично су изложена теоријска и практична знања из библиотечког права.

Ауторско право као скуп правних норми којима се регулишу односи и појаве у вези са стварањем и коришћењем ауторских дјела из области књижевности, науке и умјетности временом се развијало као правна дисциплина

и као израз дугог и упорног настојања аутора и корисника ауторских дјела да се регулишу њихова права и обавезе. Задатак ауторског права јесте да обезбиди правну заштиту интелектуалне својине, тј. да се спријечи незаконито умножавање ауторских дјела. Истражујући смисао и суштину ауторског права кроз међународне правне норме о заштити права аутора, у књизи професора Драгана Бараћа представљен је настанак и развој националног ауторског права.

Када је ријеч о ауторском праву и развоју међународних односа, важно је објаснити појам хармонизације и унификације права. Хармонизација права подразумијева усклађивање националног права са правом других земаља, док унификација права, с друге стране, настаје као резултат организоване акције међународних форума и представља квалитетнији вид стварања једнообразног права. У пракси Европске уније та се питања остварују кроз заједничке органе и институције. На тим основама, као резултат хармонизације права настао је *Закон о ауторском праву Савезне Републике Југославије* (1998), који се и данас примјењује у Републици Србији.

У петом поглављу студије *Право у области књиге* Драгана Бараћа приказан је настанак и развој издавачког и штампарског права код Срба. Најраније основе за ову врсту права налазимо још у *Закону о печатњи* из 1870. године, гдје се по први пут издавачка и штампарска дјелатност дефинишу као одвојене професије. Према мишљењу професора Драгана Бараћа, *Закон о печатњи*, и поред извјесних недостатака, допринио је институисању издавачког права у Србији и представља први покушај да се успоставе нова правила у издаваштву усклађена са актуелним оновременим међународним правилима.

Савремено издавачко право настоји да ову област дјелатности усклади са највишим стандардима о људским правима и слободи мисли и стваралаштва. Национално издавачко право, истиче Драган Бараћ, „треба да подстиче ауторско стваралаштво, издаваштво, штампарство, књижарство, библиотекарство и обезбеђује већу доступност публикација читаоцима“ (2014: 186). Осим тога, национално издавачко право „залаже се за подстицање издавања дела домаћих стваралаца и њихове доступности читаоцима у земљи и иностранству, обнови, одржавању и стандардизацији књижарско-дистрибутивне мреже и увођење информатичких технологија и модернизације у овој области“. Професор Бараћ каже да је право у издаваштву омогућило потпуну слободу издавачима за публикување јавне ријечи. Са друге стране, економска криза и нови медији довели су до кризе традиционалног издаваштва. „Уз трансформацију, тј. распад традиционалне књижарске мреже као начина продаје и ширења књиге“, како пише аутор, књига постаје жртва промјена које директно утичу на смањење цијене и тиража. То

је главни разлог што данас опстају само ријетке издавачке куће са мисијом, али ни оне, како стоји у овој књизи, неће издржати конкурентску утакмицу са новим медијима без озбиљније државне подршке.

Иако прописи о обавезном примјерку публикација спадају у домен штампарског односно издавачког права, у студији *Право у области књиге*, овај феномен обрађен је у засебном поглављу. У историји књиге, штампарства и издаваштва обавезни примјерак публикација први пут је законски регулисан 28. децембра 1537. године, када је француски краљ Франсоа I наредио да се од сваке штампане књиге у Француској властима преда примјерак и да се по један примјерак да и дворској библиотеци. У 19. вијеку обавезни примјерак публикација законом је био уређен само у појединим европским земљама (Француска, 1810; Шведска, 1810; Енглеска, 1842; Италија, 1848; 1862; Аустрија, 1862), међу којима је била и Србија. Законска обавеза достављања обавезног примјерка властима регулисана је 22. октобра 1832. године, у писму кнеза Милоша Обреновића упућеном Димитрију Исаиловићу, администратору државне штампарије. Писмо је садржало и наредбу да се одобрава штампање *Басни* Доситеја Обрадовића „с тим да се шест примерака преда цензури, од којих ће један примерак задржати за Београдску библиотеку“ (2014: 54). Обавеза издвајања једног примјерка од штампаних књига у државној штампарији важила је до 1838. године. Од новембра 1838. године, наредбом Попечитељства, издваја се шест примјерака, од чега се три шаљу Књажевској канцеларији, а три библиотеци Попечитељства. Професор Бараћ каже да је овим путем уведен обавезни примјерак у Србији као вид набавке библиотечке грађе за Народну библиотеку, што ће касније бити полазиште за израду националне библиографије. Од тада па до данас, правила о обавезном примјерку редовно су садржана у законима о штампи, законима о библиотекама, законима о културним добрима или у посебним, специјалним законима о обавезном достављању штампаних ствари.

Темељном анализом законских и подзаконских аката Драган Бараћ закључује да су прописи о обавезном примјерку мијењани чак двадесет и шест пута у Кнежевини Србији, Краљевини Србији, Краљевини Југославији, Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији и Републици Србији. То, према ауторовом мишљењу, на својеврстан начин говори о њиховој повезаности са актуелном влашћу и потребом за контролом издавачке продукције из најразличитијих побуда. У књизи *Право у области књиге* дат је кратак преглед доношења тих прописа у различитим друштвима и државама које су се јављале на овом простору. Осврт на историјски и правни развој обавезног примјерка показује „континуитет једног културног дјеловања које је од средине 19. вијека дубоко укорјењено у свест друштвеног и културног бића“ (2014: 56).

Седмо, и најобимније, поглавље студије *Право у области књиге* Драгана Бараћа посвећено је библиотечком праву. У овом дијелу књиге аутор примјеђује да се библиотечко право развија упоредо са библиотекама. Пошто су библиотеке, од првих збирки књига, прерасле у мрежу јавних и приватних институција, то је захтијевало и извјесно правно уређење. „Библиотекарство је дефинисано као наука, утемељено као струка и прихваћено као професија“, па је структура односа у вези са књигом, читањем и информацијом сложена, а то је, како пише Драган Бараћ, „само по себи разлог више да ова област буде уређена правом“ (2014: 68). Професор Драган Бараћ доказује да библиотечко право у Србији има богату историјску, потпуну друштвено-економску и културну утемељеност, стотридесетогодишњи легитимитет, потпун правни континуитет и креативни потенцијал за даљи развој библиотечко-информационе дјелатности код нас.

У посљедњем поглављу студије *Право у области књиге* изложене су правне основе заштите и очувања писане (и штампане) културне баштине. Овдје се говори о међународним и националним системима заштите културних добара са посебним освртом на међународне конвенције о заштити културних добара, као што су *Конвенција за заштиту културних добара у случају оружаног сукоба* (Хаг, 1954), *Конвенција о мерама за забрану и спречавање недозвољеног увоза, извоза и преноса својине културних добара* (Париз, 1970), *Конвенција о украденим или незаконито извезеним културним добрима* (Рим, 1995) и др. Сврха ових и сличних међународних конвенција јесте успостављање једног кохерентног система националне заштите укључивог у међународни систем заштите културне и природне баштине. Доношењем *Закона о старој и реткој библиотечкој грађи*, 2011. године, настојало се да се побољша и унаприједи постојећи нормативни оквир заштите старе и ријетке библиотечке грађе, њено прикупљање, правна и техничка заштита, извоз и промет, давање на коришћење, дигитализација и промовисање, како би се омогућио развој библиотечко-информационе дјелатности у области заштите културних добара, развој депозитних и других библиотека као установа заштите културних добара.

Публикација *Право у области књиге* професора Драгана Бараћа је тренутно једина научна студија која доноси темељна и цјеловита теоријска разматрања библиотечког права код нас. Аутор се овим феноменом бавио у својој ранијој студији која је објављена 1994. године, под насловом *Право о библиотекарству у Србији* (Београд, 1994). Публиковањем студије *Право у области књиге*, заокружена је једна мање позната, и у науци недовољно афирмисана област. Анализирајући законске и друге прописе од 1881. до 2013. године, тј. од првог *Закона о Народној библиотеци и музеју* до најновијег *Закона о библиотечко-информационој делатности*, прати се развој законодавства, утемељеност закона и развој овог друштвеног односа као од-

носа одређених субјеката поводом књиге, читања и информације. Како су правни прописи неодвојиви од организације која их ствара, тј. државе, према ауторовим ријечима, предмет ове студије у одређеној мјери јесте и културно-политичка историја српске државе 19. и 20. вијека. Предмет пажње су и акти које су библиотеке доносиле вршећи законом дата овлашћења, на које су често сагласност давали органи власти. Резултати истраживања показују да је у Србији у том периоду донијет велики број правних прописа. Поред ових правних извора постоји и велики број других прописа, попут уговора, задужбинских повеља и других специфичних правних норми о библиотекама. Проучавање библиотечног права, закључује професор Бараћ, утолико је сложеније што је држава српског народа током времена мијењала своје облике: од Кнежевине, преко Краљевине Србије, затим Краљевине Срба Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије, онда од времена Федеративне Југославије, па до краја деведесетих година 20 вијека.

Посебан квалитет и вриједност ове књиге чини додатак под насловом *Извори*. Додатак садржи библиографски попис извора права о књизи и библиотекарству у Србији. Библиографски попис прописа о књизи и библиотекарству у Србији од 1881. до 2013. године обухвата прописе који се односе непосредно на књигу и библиотекарство, односно, прописе из области ауторског права, издаваштва, обавезног примјерка, библиотечно-информационе дјелатности и заштите писане културне баштине. Пописани су само изворни прописи који су први пут публиковани у званичним службеним новинама, листовима, зборницима и сл. Измјене, допуне и исправке прописа нису посебно обрађиване јер су садржане у завршним одредбама потоњих прописа о истом предмету. Распоред грађе извршен је по врсти правних аката (прописа), а у оквиру врсте по хронолошком редосљеду доношења. Попис садржи текстове шездесетдва закона из ове области донијетих у поменутом периоду, дванаест међународних конвенција и уговора, једанаест уредби Владе, четрдесетдевет правилника и једанаест одлука Владе и надлежних министарстава, десет наредби, двије препоруке, као и десет рјешења надлежних управних органа као појединачних аката. На крају пописа дат је списак од једанаест стручних упутстава које је, по правилу, доносила Народна библиотека Србије као централна матична и национална библиотека у вршењу јавних овлашћења.

Поред неоспорне користи за библиотекаре и истраживаче овај библиографски попис упечатљиво илуструје научно доказане тврдње аутора да је систем друштвених односа који настају између учесника

у стварању и настанку књиге, њене продукције и читања, подржан у цјелости и у сваком сегменту, системом правних норми, односно правом. С тим у вези, професор Бараћ црпи своје научно увјерење да је наука о књизи заснована управо на библиографији и да представља комплексну научну дисциплину која изучава мјесто књиге у култури и њен значај за образовање и науку. Стога се, сасвим извјесно, може рећи да је овом студијом Драгана Бараћа заокружено његово теоријско и методолошко утемељење науке о књизи.